

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА**

ВІСНИК КУРАТОРА

№ 63

(листопад 2020 р.)

ДНІПРО
2020

Укладач: Лагдан С. П.

УДК 378

Вісник куратора № 63

Рекомендовано до друку Вченою радою університету
(протокол від 02.11.2020 № 3)

Зміст

1. Що таке булінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту	3
2. Наркоманія – проблема сучасного суспільства	11
3. Календар знаменних дат на листопад 2020 – січень 2021 року	17
4. Згадаймо ці дати (<i>матеріали для бесід у групах</i>):	
4.1 Засновник військово-польової хірургії (<i>до 210-річчя від дня народження Миколи Івановича Пирогова</i>)	21
4.2 Художниця, майстриня народного декоративного живопису (<i>до 120-річчя від дня народження Катерини Білокур</i>)	26
4.3 Життя на високій ноті (<i>до 125-річчя від дня народження Григорія Верьовки</i>)	29

Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
вул. Лазаряна, 2, Дніпро – 49010

ЩО ТАКЕ БУЛІНГ, ЯК ЙОГО РОЗПІЗНАТИ ТА ЯК ДІЯТИ СТОРОНАМ КОНФЛІКТУ

Кожна людина, яка живе в соціумі, може зіткнутися з фізичним чи психологічним насильством щодо себе. Особливо це твердження є актуальним у стосунках між дітьми шкільного віку та молоддю. До цієї проблеми не слід ставитися легковажно. Акти такого насильства хоча й можуть подекуди мати легку форму, однак через незрілість та нестабільність дитячої психіки здатні завдати серйозної шкоди психологічному здоров'ю, а найстрашнішим наслідком булінгу може стати самогубство. Психологи зазначають, що часто самогубці не бажають настання смерті, а бажають привернути увагу інших, бути почутими.

Україна посідає четверте місце в світі за рівнем підліткової агресії після Росії, Албанії та Білорусі. Згідно з дослідженням, проведеним UNICEF Ukraine у 2017 році, із цим явищем стикалися 67 % вітчизняних школярів. Причому 40 % із них нікому не розповідали про насильство, навіть батькам.

Цькування в освітньому середовищі мало місце завжди, це не те, що виникло миттєво й нізвідки. Однак на сьогодні ця проблема набула такого масштабу, що про неї почали відкрито говорити, і виникла необхідність протидіяти йому на законодавчому рівні та встановити відповідальність за нього.

Із метою боротьби з булінгом було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII, яким внесено зміни до Закону України «Про освіту» та Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Що ж таке булінг і якими є його ознаки?

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого (стаття 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, стаття 1 Закону України «Про освіту»).

Ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності). Важливо, що стороною булінгу є саме учасники освітнього процесу, а це не тільки учні (студенти, курсанти, вихованці, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти), а й вчителі (викладачі, вихователі, інші педагогічні працівники). Тобто як кривдником, так і потерпілим може бути не тільки дитина, а й доросла людина – вчитель;

– дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Булінг (цькування) може мати такі форми:

1) **фізичний булінг** – форма насильства, що включає будь-яку форму небажаної фізичної поведінки, зокрема ляпаси, стусани, умисні штовхання, щипання, шмагання, кусання, завдання ударів, нанесення побоїв, мордування, заподіяння інших тілесних ушкоджень;

2) **економічний булінг** – форма насильства, що включає умисне позбавлення їжі, одягу, коштів, документів, іншого майна або можливості користуватися ними, перешкоджання в отриманні освітніх послуг, примушування до праці, вимагання (грошей, їжі, інших речей, примушування щось украсти) або пошкодження та інші дії з майном (пошкодження, викрадення, заховання особистих речей жертви);

3) **сексуальний булінг** – є підвидом фізичного, це будь-які систематичні дії сексуального характеру (будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – порушення гідності особи шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища, зокрема, принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи, жарти, погрози, поширення образливих чуток сексуального характеру тощо);

4) **психологічний булінг** – насильство, пов'язане з дією на психіку, що завдає психологічної травми шляхом словесних образ або погроз, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи, наприклад:

– образливе ім'я, із яким постійно звертаються до жертви, обзивання, дражніння, зведення наклепів, поширення образливих чуток та ін.;

– образливі жести або дії, наприклад, плювки в жертву або в її напрямку; залякування, наприклад, використання агресивної мови тіла й інтонації голосу для змушення дитини робити чи не робити щось;

– ізоляція, наприклад, жертву навмисно ізолюють, виганяють чи ігнорують частиною або всім класом;

5) **кібербулінг** – цькування за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв, наприклад, пересилання двозначних зображень і фотографій, обзивання, зведення наклепів та ін., як правило, протягом тривалого періоду. Спілкування людей у кіберпросторі зазвичай знеособлене, що може викликати оманливе почуття безкарності та суттєво полегшує застосування психологічного насильства.

За даними опитування, представленого 2019 року Дитячим фондом ООН UNICEF та Спеціальною представницею Генерального секретаря ООН із питань насильства щодо дітей, третина молодих людей у 30 країнах світу ста-

ють жертвами онлайн-булінгу, а кожна п'ята молода людина змушена була пропускати заняття в школі через кібербулінг та насильство. В Україні 29 % опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16 % були змушені пропускати через це шкільні заняття.

Майже три чверті респондентів, які анонімно відповіли на запитання молодіжного опитування U-Report, також зазначили, що найчастіше онлайн-булінг трапляється в соціальних мережах, зокрема у Facebook, Instagram, Snapchat і Twitter.

Міфи і реальність про булінг. Упродовж останніх років в Україні досить активно заговорили про булінг (цькування) серед дітей, а численні факти проявів дитячого насильства стали причиною привертання серйозної уваги до цього явища. Які ж міфи щодо сприйняття та розуміння цькування й досі панують серед українського населення?

Міф перший: «Цькування у школі – це звичайні жарти, буденні конфлікти дітей, які були, є і будуть. Це нормальні взаємовідносини в групі, їх природний розвиток».

Реальність. Булінг (цькування) – це не жарти і не дитячі пустощі. Це прояв репресивних стосунків, у яких відбувається зловживання владою і силою. Законом щодо протидії булінгу внесено зміни до ЗУ «Про освіту» та Кодексу України про адміністративні правопорушення. Таким чином, із січня 2019 р. булінг (цькування) в Україні вважається правопорушенням, за вчинення якого передбачена адміністративна відповідальність (стаття 173-4 КУпАП). Булінг може проявлятися у формі психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства, а також вчинятися із застосуванням засобів електронних комунікацій (кібербулінг).

Безперечно, учинення вказаних насильницьких дій тягне за собою наслідки, серед яких психологічна, моральна, фізична, матеріальна шкода, у тому числі приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника (булера) та (або) соціальна ізоляція жертви булінгу. Поширення булінгу в дитячому середовищі призводить до викривленого сприйняття навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, криміналізації суспільства. У дітей, що стали жертвами булінгу, його свідками або булерами, розвивається агресія.

Наявність булінгу в освітньому середовищі має негативний вплив не лише на жертв цькування, а також на кривдників та спостерігачів, батьків і працівників закладів освіти. Насильство надзвичайно заразне, як хвороба, і потребує злагодженої роботи всіх для профілактики та подолання причин виникнення такої поведінки, а не тільки її симптомів.

Міф другий: «Зараз будь-який конфлікт у школі називають булінгом, і кожен, як хоче, залякує та маніпулює цим правопорушенням».

Реальність. Закон щодо протидії булінгу закріпив основні маркери, за якими можна розпізнавати булінг (цькування). Отже, серед типових ознак булінгу виділяються такі. По-перше, це насильницька поведінка, яка має система-

тичний характер. Тобто два і більше разів щодо однієї й тієї ж людини вчиняються діяння, які полягають у будь-якому з перелічених вище видів насильства. По-друге, булінг має свою певну структуру, яка характеризується дисбалансом сил сторін. У булінгу завжди є кривдник (булер) та жертва (потерпілий), а також можуть бути спостерігачі (свідки та/або безпосередні очевидці випадку булінгу). Владний дисбаланс між кривдником та жертвою полягає в різниці у фізичному розвитку, рівні соціально-психологічної адаптованості, соціальному статусі, стані здоров'я, ментальному розвитку. Цькуванням піддаються менш захищені особи, які не можуть за себе постояти. Потрете, під час вчинення булінгу спостерігається певний умисел заподіяти психічну та/або фізичну шкоду, принизити, залякати, підпорядкувати потерпілого інтересам кривдника та/або спричинити соціальну ізоляцію жертви.

У свою чергу, конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одні з одними потреб, інтересів тощо, які виникають в міжособистісних взаємодіях окремих осіб чи груп. Для конфлікту характерними є: випадковість, нерегулярність; баланс (рівність) сил між його учасниками, що характеризується здатністю кожної зі сторін однаково впливати на процес конфлікту; спрямованість зусиль сторін на вирішення конфлікту, без умислу заподіяння шкоди, приниження, залякування тощо.

Міф третій: «Сучасні діти добре знають свої права і можуть розпізнавати їх порушення, володіють інформацією, до кого звернутися в разі вчинення насильства, і вірять, що відповідальні дорослі придуть на допомогу».

Реальність. Знання дітей про свої права є досить фрагментарними і не мають системного характеру. При цьому вони є досить важливими, оскільки надають дитині можливість почуватися в безпеці, бути впевненою у собі й захищати себе, поважати права інших і розуміти, що можна, а що – ні. Необхідно усвідомлювати, що права не безмежні і закінчуються там, де починаються права іншої людини. Не знаєш своїх прав – не можеш зорієнтуватися, коли їх порушують. А порушення прав може вилитися в насильницькі дії.

Діти добре розпізнають фізичне насильство, плутаються в економічному, не визнають психологічного та соромляться сексуального, при тому що досить часто до нього вдаються, не розуміючи наслідків.

Прикрим фактом також є неповідомлення значною кількістю дітей про те, що відносно них чиниться насильство. Причини замовчування – сором, зневіра, що допоможуть, страх тощо. Мало хто з дітей знає і про існування дитячої «гарячої» лінії, куди вони можуть безкоштовно та конфіденційно звернутися по допомогу.

Міф четвертий: «Вихованням має займатися школа. Те, що моя дитина агресивно поводить у школі, – провина педагогів, які не організували процес таким чином, щоб моїй дитині було цікаво й вона не гаяла час на дурниці».

Реальність. Виховання дитини починається із сім'ї. Дитина – ходячий симптом того, що відбувається вдома. Якщо вона – свідок насильства, агре-

сивної поведінки, деспотичного стилю виховання, систематичного приниження, або з браком уваги, турботи, любові батьків, або залюблена до вседозволеності, без відчуття допустимих меж у спілкуванні тощо, то вона такою і виростає. Головне, що потрібно відзначити, – дитина наслідує ті норми поведінки, які вона бачить у сім'ї.

Насильницька поведінка в першу чергу викликає питання до батьків щодо відповідальності за один з основних їх обов'язків – належне виховання дітей. Основна скрипка у вихованні дітей, як не диригує, а належить все ж таки батькам! І це закріплено у всіх нормативних актах, починаючи від Конвенції про права дитини, відповідно до положень якої батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання й розвиток дитини (частина перша статті 18 Конвенції).

Із закладів освіти обов'язків, звісно, теж ніхто не знімає. Закон України «Про освіту» закріплює право на безпечні умови навчання. Під час перебування дитини у школі реалізацію цього права забезпечує школа. Принципом освітньої діяльності є формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства. Усі освітні заклади повинні керуватися цим принципом та проводити відповідну роботу як із педколективом, так і з учнями та студентами.

Ознаки сторін булінгу. Мотивацією до булінгу стають заздрість, помста, відчуття неприязні, прагнення відновити справедливість; боротьба за владу; потреба підпорядкування лідерові, нейтралізації суперника, самоствердження тощо аж до задоволення садистських потреб окремих осіб. Однак суть булінгу полягає не в самій агресії чи злості кривдника, а в почутті зневаги, презирства, відрази агресора щодо жертви.

Незважаючи на те, що явище булінгу відоме досить давно, однак теоретичне його осмислення розпочав норвезький психолог Д. Ольвеус. Він визначив такі типові риси учнів, схильних ставати булерами: вони відчувають сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі, вони імпульсивні й легко шаленіють; вони часто зухвалі та агресивні у ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); вони не виявляють співчуття до своїх жертв; якщо це хлопчики, вони зазвичай фізично сильніші за інших.

Типові жертви булінгу також мають свої риси: вони полохливі, вразливі, замкнуті й сором'язливі; вони часто тривожні, невпевнені в собі, нещасні й мають низьку самооцінку; вони схильні до депресії й частіше за своїх ровесників думають про самогубство з дорослими, ніж з однолітками; якщо це хлопчики, вони можуть бути фізично слабкішими за своїх ровесників. Ці риси є водночас і причиною, і наслідком булінгу.

У навчальному закладі в булінгу найчастіше бере участь ціла група учнів. Якщо лідер групи – булер, то інші наслідують його поведінку і беруть участь у цькуванні однокласників. Це дає групі внутрішній імпульс, з одного боку, створює ефект причетності, згуртування. Інший результат спільного цьку-

вання – послаблення почуття відповідальності за свої дії. «Там був не тільки я», – кажуть, щоб виправдати себе і дорослі, і діти. Коли усвідомлення особистісної відповідальності слабшає, гальмуються і стримуючі механізми.

Слід пам'ятати, що значну роль у виникненні булінгу відіграє сім'я: батьки як агресорів, так і жертв відрізняються неконструктивними стилями вирішення конфліктів, проблемами в комунікації. Стиль виховання, якого дотримуються деякі батьки, не є ідеальним і не є авторитетно-демократичним. Діти-агресори досить часто спостерігають ситуації насильства в сім'ї, а також зазнають тілесних покарань. Виникає так зване «коло насильства»: дитина бачить насильство в сім'ї, відтворює його в навчальному закладі, а потім у власній родині, і цикл повторюється в наступному поколінні.

У групі однолітків має місце ситуація соціального навчання: перший епізод насильницьких дій, що не отримав негативної оцінки з боку дорослих, стає «пусковим гачком» для поширення подібних ситуацій у групі.

Необхідно підкреслити, що до роботи з профілактики та подолання такого негативного явища, як боулінг, повинні бути залучені всі учасники навчально-виховного процесу – батьки, адміністрація навчального закладу, учасники навчального процесу, педагоги. Бесіди щодо запобігання булінгу можна проводити під час години виховання або на перервах. Чіткий графік бесід теж необхідний тому, що систематичність щодо обговорення автоматично гарантує, що тема насильства серед учнів не залишиться без уваги. Не слід учням із вираженою агресивністю доручати керівництво однолітками, адже це може спровокувати прояви жорстокості. У так званих агресорів потрібно формувати вміння аналізувати свої почуття й почуття інших людей, учити їх ставитися з розумінням до індивідуальних відмінностей у різних людей, виробляти навички справлятися з міжособистісними проблемами цивілізованим шляхом.

Якою ж є відповідальність за вчинення булінгу?

За загальними правилами, відповідальність за булінг настає, коли людині виповнюється 16 років (стаття 12 КУпАП). І за свої дії вона відповідатиме самостійно. Якщо булінг вчинила дитина віком до 16 років, за її дії будуть відповідати батьки або особи, які їх замінюють.

Відповідно до статті 173-4 КУпАП, булінг тягне за собою накладення штрафу:

– від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин;

– булінг, учинений групою осіб або повторно протягом року, тягне за собою накладення штрафу від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин;

– булінг, учинений малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 40 годин;

– булінг, учинений групою осіб або повторно протягом року малолітньою або неповнолітньою особою віком від 14 до 16 років, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин;

– неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20 % заробітку.

Разом із тим, якщо булінг учиняють особи у віці від 16 до 18 років, але наявні пом'якшувальні обставини (щире каяття, усунення завданої шкоди, зміна поведінки на кращу, проходження психологічної реабілітації та занять з управління гнівом тощо), замість штрафу або громадських робіт можуть бути застосовані такі заходи впливу (стаття 24-1 КУпАП):

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Контроль за дотриманням указаних положень закону здійснюють керівники закладів освіти, які зобов'язані повідомляти про факти булінгу працівників органів Національної поліції України, які, у свою чергу, мають право в разі виявлення правопорушень у цій сфері складати щодо осіб протоколи про адміністративні правопорушення (стаття 255 КУпАП).

Чи може булінг мати наслідком кримінальну відповідальність?

Безпосередньо цькування (булінг) має наслідком лише адміністративну відповідальність. Однак в окремих, найтрагічніших, випадках, коли результатом булінгу може стати замах на самогубство чи самогубство людини, такі діяння можуть привести винну особу до кримінальної відповідальності за статтею 120 Кримінального кодексу України.

Так, Законом передбачено, що доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк (частина перша статті 120 КК України).

Те саме діяння, учинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб карається

обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (частина друга статті 120 КК України).

Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років (частина третя статті 120 КК України).

У разі вчинення булінгу, що призвів до замаху на самогубство або самогубства потерпілого, кримінальній відповідальності підлягатиме особа у віці від 16 років. До осіб віком від 11 до 16 років судом можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру.

Протидія та попередження булінгу. Крім дієвого законодавства, необхідною є вчасна реакція з боку педагогів, батьків, друзів та родичів жертви на перші ознаки булінгу в її оточенні. Критично важливим у разі виникнення підозр щодо вчинення булінгу є встановлення контакту з дитиною-жертвою, надання їй кваліфікованої правової, психологічної та медичної допомоги. Із метою подолання та ліквідації проявів булінгу, захисту прав учасника освітнього процесу доцільно проводити анонімні анкетування, регулярні групові й індивідуальні бесіди, обговорення оприлюднених у засобах масової комунікації випадків булінгу, сприяти поліпшенню мікроклімату в колективі.

Телефони довіри:

- Дитяча лінія 116-111 або 0-800-500-225 (з 12.00 до 16.00)
- Гаряча телефонна лінія щодо булінгу 116-000
- Гаряча лінія з питань запобігання насильству 116-123 або 0-800-500-335
- Уповноважений Верховної Ради з прав людини 0-800-50-17-20
- Уповноважений Президента України з прав дитини 044-255-76-76
- Центр надання безоплатної правової допомоги 0-800-213-103
- Національна поліція України 102

Література:

1. Кустов О. Що таке булінг? Хто і яку відповідальність буде за нього нести? І яка відповідальність передбачена за найстрашніший наслідок булінгу – самогубство? // Судова влада України, 21 листопада 2019 р. – Режим доступу: <https://court.gov.ua/press/news/830461/>.

2. Падучак О. Булінг: міфи та реальність // LexInform: юридичні новини України. – Режим доступу: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/buling-mify-ta-realnist/>.

3. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу // Юридична газета онлайн, № 1 (707) від 21 січня 2020 р. – Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html>.

4. Прибиткова Н. О. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. – Харків, 2017. С. 58–61.

НАРКОМАНІЯ – ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Наркоманія – це одне з найстрашніших захворювань, із яким стикаються люди в усьому світі. Багато хто вважає, що ця хвороба характерна для людини з низьким соціальним статусом або, навпаки, «золотої молоді», яка, як кажуть у народі, «із жиру біситься». Насправді наркоманом може стати будь-яка людина. Звичайно ж, тут серйозну роль відіграє її власний внутрішній стрижень, оточення, самореалізація й інші фактори. Усе ж не можна думати, що наркоманом можуть стати тільки певні представники нашого суспільства.

Сьогодні наркотики знаходяться майже у вільному доступі. Ні для кого не секрет, що «травку» можна купити практично на кожному розі. Молодь наївно вважає, що «насвай» – це не наркотик, і навіть використовує його, щоб кинути палити. Більше того, багато батьків теж упевнені, що «насвай» може допомогти їхнім дітям позбутися шкідливої звички. Це величезна помилка, яка може призвести до жахливих наслідків. Річ у тім, що в «насвай» часто додають амфетамін та інші наркотики, які викликають сильні галюцинації та звикання. Але навіть без них основний склад «насваю» також є особливо небезпечним, тому багато молодих людей починають уживати наркотики, самі того не усвідомлюючи.

Ну і, звичайно ж, «темний інтернет». Сьогодні, щоб купити наркотики, не потрібно шукати дилерів десь на вулиці. Достатньо лише знати певні сайти. До того ж багато дилерів самі знаходять потенційних клієнтів. Вони пишуть їм у соціальних мережах, пропонують свої послуги. Якщо людина погоджується, то їй достатньо переказати гроші на картку, а потім отримати фото із зображенням місця, де дилер залишить «заклад» (так називають згортки з препаратом, які кладуть у непомітному місці).

Такий спосіб передачі повністю захищає дилера, оскільки його ніхто не зловить. А якщо поліція приїде на місце, коли клієнт буде забирати «заклад», то постраждає саме покупець. Він може навіть отримати тілесні ушкодження, а також він отримає термін за зберігання наркотиків. А дилер тим часом продовжить шукати все нових і нових клієнтів, щоб підсадити їх на ці шкідливі й небезпечні речовини.

Ось чому кількість наркоманів у світі постійно збільшується. На жаль, наша країна – не виняток. В Україні наркоманія – це проблема, із якою стикається величезна частина населення. Наркоманами стають підлітки, молоді люди, представники обох статей. Серед наркоманів можна зустріти успішних бізнесменів, зірок естради, домогосподарок – узагалі представників усіх верств суспільства. І багато хто з них навіть не вважає себе наркоманами. Наприклад, люди, які регулярно курять «травку», думають, що в них зовсім немає залежності, а в марихуані шкоди менше, ніж у тютюні. Усе це і призводить до невтішної статистики.

Слово наркотик походить від грецького *narkotikos* – той, що затьмарює свідомість. Уже сама назва відображає негативну дію цих засобів на психіку людини. Речовини рослинного або хімічного походження, повторне застосу-

вання яких викликає звикання та хворобливу пристрасть (потяг до постійного їх прийому у щоразу більших дозах), призводять до наркоманії або токсикоманії.

Наркоманія – тяжка хвороба, зумовлена вживанням будь-якої наркотичної речовини, що викликає фізичну й психічну залежність. Зловживання медикаментами та іншими речовинами, які не належать до наркотичних, називають токсикоманією. До найпоширеніших засобів, які спричиняють розвиток наркоманії та токсикоманії, належать опій та його похідні, препарати індійських конопель, деякі снодійні засоби, кокаїн, різні стимулятори нервової системи.

Історична довідка. Із давніх-давен для приготування снодійного й заспокійливого зілля використовували коробочку маку, згодом почали вживати опій – засохлий молочний сік із надрізаних коробочок маку.

Найдавніші відомості про вживання опію сягають V тисячоліття до н. е. У Персії зберігся опис отримання і вживання «соку з маку». У Давньому Єгипті опіумний мак також широко використовували ще 3,5 тис. років тому. У Середземномор'ї в XVI–XIII ст. до н. е. вже був відомий опій. За часів Гомера (умовно між XII і VII ст. до н. е.) його застосовували в медицині. У своїх творах Гомер згадував про напій, що «знімає горе і дає забуття смутків». У Давньому Римі було визнано вживання близько 400 видів рослин із наркотичними властивостями.

Персія, досягнувши своєї могутності, була торговим центром і великим споживачем опію, як і Єгипет та інші країни Середземномор'я. В Індію опій був завезений у VI ст. до н. е. військами перського царя Дарія, а в IV ст. до н. е. – Олександром Македонським. Індія була першою країною, яка експортувала до інших країн пахощі та наркотичні речовини. У XIII ст. виробництво опію в Індії збільшилося, а в XVII ст. опій активно застосовували для лікування болотяної пропасниці. Окрім того, його використовували і з наркотичною метою.

На початку XVIII ст. в Китаї почали посилено вирощувати опіумний мак. Увезення опіуму до Китаю мало на меті не лише отримання величезних прибутків, а й поширення опієпаління для ослаблення країни зсередини, що вело до перетворення Китаю у напівколонію західних країн. Опієпаління набувало масового характеру. Уряд намагався боротися з вирощуванням опіумного маку, але до країни його завозили контрабандним шляхом. Було видано два закони: перший (1796 р.) забороняв паління опію, а другий (1800) – забороняв його ввезення в країну. Однак ці закони не дали бажаного результату – через корупцію адміністрації та службовців на місцях.

У нашій країні мак був відомий ще у старослов'янські часи. В основному це були олійні сорти маку, які використовували в їжу. Із насіння отримували жирну олію, пекли пряники. Мак також використовували як лікарський засіб. У старих лікарських порадиниках-травниках відзначалося: «Макове насіння, особливо біле, має багато лікарських сил. Воно має прохолоджувальні, боле-

заспокійливі та снодійні властивості, його вживають усередину у вигляді молока, яке роблять із нього, сиропу і випарювання від гострих флюсів, захрипlosti та кашлю; вгамовує жар при сухотах і лихоманках, але вживати його слід обережно. Зовнішньо ж для прискорення сну...» У дореволюційній Росії в газетах повідомлялося, що в Москві існує салон, у якому збираються любители паління опію. «Після кількох затягувань, хвилин через 10–15, уся компанія занурюється в сон або свого роду дивне сп'яніння. Приємне марення, сновидіння охоплює всіх... Але гірке буває, – розповідає один із курців, – пробудження, гірше, ніж після п'ятики. Скроні давить, як лещатами, в очах світлові плями й кола, нудота, огида до їжі – словом, мерзота».

Види наркотичних речовин. *Опіум* – «король» наркотиків, найдавніший, найвідоміший і найнебезпечніший із них, призводить до швидкого звикання і важких наслідків. Він є також сировиною для багатьох наркотичних препаратів. Це природний продукт – висохлий молочний сік незрілих коробочок маку. Необроблені опіатні наркотики в нашій країні трапляються в різних формах. Найпоширеніша з них – *макова соломка*. Це подрібнені, іноді до порошкоподібного стану, жовто-коричневі сухі частинки маку: листя, коробочки, стебла. Потім іде *ханка (опій-сирець)* – застиглий сік макових коробочок темно-коричневого кольору.

Дія опію на людський організм така: він проникає в проміжки нервових клітин і порушує передачу нервових імпульсів. Із цієї причини тривалий час лікарі використовували його в медичних цілях. Препарати опію застосовували для зниження перистальтики кишківника при проносах, вони входили до складу протикашлевих препаратів, їх вживали як снодійне і для зменшення болю. У психіатрії опій раніше застосовували в разі маніакального збудження, запійного марення, епілепсії, для лікування депресії. Нині в нашій країні в медицині опіум не застосовують.

Морфій був першою похідною від опію речовиною. Названий на честь античного бога сновидінь Морфея. Спочатку в медичній практиці морфій застосовували дуже обмежено внутрішньо (порошки з цукром і свічки). Поступово поширюючись, морфій став одним із найважливіших беззаспокійливих медичних препаратів.

Після винаходу 1864 р. шприца морфій стали вводити безпосередньо у кров, що отримало загальне визнання й широке розповсюдження. Відтоді лікарі дізналися про тіньові сторони, пов'язані зі вживанням цього препарату, – наркотичну залежність, яка стала очевидною в 70-ті роки XIX ст. Це був другий спалах наркоманії в Європі.

Морфій – сильна нервова отрута, за своєю дією сильніша за опій і призводить до стійкішої залежності. Його отримують з опію шляхом нескладних хімічних реакцій. Попри те, що вживання морфію останнім часом у практичній медицині значно скорочено, від нього ще не вдається відмовитися й замінити іншими препаратами. Він дотепер залишається, можна сказати, найкращим знеболювальним засобом. Виражену беззаспокійливу дію морфію вна-

слідок паралічу центрів кори головного мозку, що сприймають больову чутливість, використовують для зняття болю різного походження (після хірургічних втручань, у разі інфаркту міокарда, різних травм, поранень, злоякісних пухлин).

Під час спроби поліпшити знеболювальні властивості морфію та зменшити ризик ускладнень наприкінці XIX ст. було відкрито один із найнебезпечніших похідних опію – *героїн*. За фармакологічними властивостями героїн подібний до морфію, але за активністю значно його перевищує (у 4–8 разів). Новий препарат досить успішно використовували в медицині, однак вільний доступ до нього призвів до того, що на початку XX ст. у США виникли спалахи героїнізму. До препарату швидко виникала фармакологічна залежність і тяжка наркоманія. За силою, токсичністю і швидкістю звикання героїн перевищував усі відомі на той час наркотики.

Героїн має швидко й короткочасну дію, що змушує наркомана повторювати ін'єкції кожні 3 години (опій – кожні 10–12 год). Усвідомлений потяг до героїну часто виникає вже після першої спроби.

Вживання препаратів із конопель має майже таку ж давню історію. Батьківщиною конопель є Східна Азія та Індія. Із давніх пір і до цього часу цю досить цінну рослину люди в різних регіонах світу використовують у господарстві. Із неї виготовляють прядильні волокна, а з них – канати, шпагат, риболовні сіті, спецодяг. Із насіння отримують олію, яку використовують для приготування оліфи, рідкого мила, змазки, лаків, фарб та ін. Рафіновану олію використовують у харчовій промисловості. Макуха, що залишається, є однією з кращих добавок до корму для худоби – завдяки великому вмісту поживних речовин. Препарати з конопель ще називають *марихуана, гашиш*.

Кокаїн представляє ще одне сімейство наркотиків. Його отримують із південноамериканської рослини еритроксилон кока. Це чагарник заввишки 2–3 м. Його батьківщиною є сучасна територія Перу й Болівії. Ще в давнину кущі коки шанували як святиню. Індійці використовували листя коки, що спричиняло своєрідне приємне сп'яніння з відчуттям бадьорості, піднесеного настрою, припливу сил та енергії, притупляло відчуття голоду і спраги, давало можливість виконувати важку роботу й витримувати тривалі військові походи.

Залежність. Учені стверджують, що для того, аби виникло бажання приймати наркотики, мають збігтися відповідні зовнішні обставини й психічний стан людини. Що стосується зовнішніх обставин, то в житті будь-якої людини, незалежно від віку, статі й освіти, трапляються трагедії. Щодо особливостей психіки, сприятливої для розвитку потягу до наркотиків, то це емоційна незрілість, невміння контролювати свою поведінку, зіставляти бажання й можливості, відсутність духовних цінностей. Наркоман через своє узалежнення не спроможний запропонувати якихось раціональних реформ, відкидає все, не пропонуючи нічого.

Зазвичай уживати наркотики починають у віці 13–14 років із паління плану й коноплі, а вже після кількох прийомів наркотичної сировини починає розвиватися й залежність. Кожен, хто починає вживати наркотики, може спочатку пізнати міради відчуттів – відчутти все, про що коли-небудь мріяв: геніальність, кайф, ілюзію кохання, упевненість у собі... Наркоман створює для себе можливість втечі від дійсності. Ілюзія наркотично-ейфорійного щастя швидко призводить до того, що розвивається постійне узалежнення від наркотиків, людина відчужується від сім'ї, суспільства, її організм дуже швидко старіє, прогресує звикання до доз, прямуючи по висхідній прямій до постійного збільшення, щоб досягти бажаного ефекту.

Статистика наркоманії в Україні. Дані, отримані 2018 р., свідчить про те, що кількість наркотично залежних у нашій країні збільшується. Сьогодні наркоманія в Україні – це дійсно одна з найважливіших і насущних проблем. За останні п'ять років спостерігається досить помітне зростання кількості людей, які страждають від наркотичної залежності. Причому вік наркоманів стабільно знижується. І змушує лікарів-наркологів «бити на сполох». Молодь не розуміє, що наркоманія багато в чому залежить саме від їх вибору – приймати чи ні. Багато молодих людей вважають, що так звані «легкі» наркотики – це взагалі не наркотики. Ось чому, за даними МВС, офіційно в Україні проживає приблизно 500 тис. наркоманів. Тобто в половини мільйона населення нашої країни є залежність, а 171,6 тис. людей вживають наркотики регулярно. Найстрашніше в цій статистиці те, що 5 тис. наркоманів – це діти, яким ще не виповнилося вісімнадцяти років.

Проблем із наркотиками більше в південних, східних і центральних регіонах. Так, за статистикою, найбільше наркоманів проживає в Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Запорізькій областях, у Криму та Києві. У тому, що в столиці проживає багато наркоманів, немає нічого дивного, оскільки в мегаполісах набагато простіше отримати доступ до наркотиків.

Але найстрашніше те, що офіційні статистичні дані не відповідають реальності. Насправді в нашій країні набагато більше наркоманів, і щорічно кількість залежних збільшується на 5–10 відсотків. 95 % – це молодь у віці 15–30 рр. 97 % наркоманів уперше спробували наркотики у віці з 12 до 19 р., а кожен 5-й наркоман – жінка. Третя частина всіх злочинів пов'язана з незаконним обігом наркотиків, а більше половини засуджених – наркомани. Близько 120 тис. людей щорічно помирають від наркоманії та її наслідків (329 осіб на добу). Лише 2 % наркоманів виліковуються, інші 98 % – помирають.

Україна посідає I місце у Східній Європі за темпами росту ВІЛ-інфекції: офіційно зареєстровано 50 тис. ВІЛ-інфікованих, але за даними ВООЗ – у 10 разів більше, тобто 500 тис. осіб. Від загальної кількості ВІЛ-інфікованих наркомани складають 88 %. В Україні 450 тис. молодих людей із подвійним діагнозом – ВІЛ-наркоманія.

Вплив наркотиків на здоров'я людини. Наркоманія – тотальне ураження особистості, до того ж, у переважній більшості випадків, супроводжується

ускладненнями з боку фізичного здоров'я. Безліч фахівців, що займаються лікуванням наркоманії, називають її «біопсихосоціодуховним» розладом. Це означає, що людина, яка приймає наркотики, поступово втрачає самоповагу; знищує свої краші моральні якості; стає психічно не цілком нормальною; втрачає друзів, потім сім'ю; не може опанувати професію або забуває ту, якою раніше володіла; втягується в злочинне середовище; приносить безодню нещастя собі та оточенню і, нарешті, повільно руйнує своє тіло.

Ще одна особливість наркоманії полягає в тому, що вона, як патологічний стан, певною мірою незворотна, і негативні зміни, що відбулися в організмі, залишаються назавжди. Якщо людина, яка давно відмовилася від героїну, знову вирішить «разок покайфувати», їй неминуче знову доведеться пройти через всі кола наркоманського пекла. Тому лікарі намагаються не вживати термін «видужання наркоманів», а надають перевагу терміну «неактивні наркомани» (тобто не вживають наркотики в цей момент, а «момент» буває довгим, навіть довжиною в життя).

З іншого боку, наслідки наркоманії в психіці людини компенсувати можна, хоч і дуже важко. Однак для більшості наркоманів вона залишається довічним діагнозом. Наркомани (часто також їхні рідні) надто пізно розуміють, що це не просто «пустощі», а вже справжня залежність. Іноді пристрасть розвивається через півроку й навіть рік, частіше через 2–3 місяці, але нерідко людина стає залежною після першої ж ін'єкції героїну. Що станеться з тим чи іншим конкретним індивідумом, наперед ніколи не відомо.

Боротьба з наркоманією. Останнім часом багато фахівців доходять висновку, що звичний спосіб боротьби з наркоманією, коли головна увага приділяється поліцейським заходам, – неефективний. У багатьох розвинених країнах, де в боротьбу з наркобізнесом вкладають величезні кошти, вживання наркотиків стабільно росте. Єдиний спосіб протистояти наркоманії – сильна і гнучка система профілактики її поширення та соціальної реабілітації людей, що вживали наркотики. У всьому світі люди, до чийх безпосередніх обов'язків належить здоров'я нації, об'єднують свої зусилля, щоб ще раз нагадати людству, яким страшним недугом є наркоманія. Тільки завдяки зусиллям спільної боротьби можна розраховувати на позитивні результати у вирішенні глобальної проблеми сучасності – наркоманії.

Література:

1. Наркоманія в Україні: невтішна статистика, яка постійно росте // Медичний центр Кадирова А. О. – Режим доступу: <https://narko-centr.com.ua/uk/narkomanija-v-ukraini-nevtishna-statistika-jaka-postijno-roste/>.
2. Національний звіт щодо наркотичної ситуації в Україні за 2018 рік (за даними 2017 року). – Режим доступу: <https://cmhmda.org.ua/2019/05>.
3. Сиротич Р. Наркоманія як суспільна проблема // Благодійний фонд Карітас Київ. – Режим доступу: <https://caritas-kiev.org.ua/news/2011-04-08-15-53-14/>.

КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ ДАТ

Листопад

1 листопада

- День працівника соціальної сфери
- День народження Європейського Союзу

3 листопада

- День інженерних військ
- День ракетних військ і артилерії

4 листопада

- День залізничника (відзначається щорічно з 1993 р.)

6 листопада

- Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів

7 листопада

- 80 років від дня утворення (07–08.11.1940) Конгресу українців Канади з осередком у Вінніпезі (до 1989 р. – Комітет українців Канади)
- 90 років від дня народження Євгена Дмитровича Васильченка (1930), українського письменника, поета, гумориста

8 листопада

- Всесвітній день містобудування (урбанізму)
- Міжнародний день КВК
- 120 років від дня народження Маргарет Манерлін Мітчелл (1900–1949), американської письменниці, авторки роману-бестселера «Віднесені вітром»

9 листопада

- День преподобного Нестора Літописця
- День української писемності та мови (відзначається щорічно з 1997 р.)
- Всеукраїнський день працівників культури та майстрів народного мистецтва

10 листопада

- Всесвітній день молоді
- Міжнародний день бухгалтера

12 листопада

- 180 років від дня народження Рене Франсуа Огюста Родена (1840–1917), французького скульптора

13 листопада

- Міжнародний день сліпих
- 170 років від дня народження Роберта Льюїса Стівенсона (1850–1894), англійського письменника, автора роману «Острів скарбів»
- 80 років від дня народження Ігоря Володимировича Скрипника (1940–2005), українського вченого-математика, педагога

14 листопада

- Всесвітній день боротьби із захворюванням на діабет
- 180 років від дня народження Клода Оскара Моне (1840–1926), французького живописця, одного із засновників імпресіонізму

16 листопада

- Міжнародний день толерантності
- День працівників радіо, телебачення та зв'язку

17 листопада

- Міжнародний день студентів
- День студента в Україні

19 листопада

- Міжнародний день відмови від паління
- Всесвітній день чоловіків

20 листопада

- Всесвітній день дитини
- 190 років від дня народження Михайла Васильовича Брянського (1830–1908), українського живописця

21 листопада

- День Гідності та Свободи
- День десантно-штурмових військ Збройних Сил України
- Всесвітній день телебачення

23 листопада

- 160 років від дня народження Марії Костянтинівни Башкирцевої (1860–1884), української та французької художниці, майстрині жанрового живопису
- 120 років від дня народження Параски Іванівни Власенко (1900–1960), української майстрині декоративного розпису

25 листопада

- Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок
- 210 років від дня народження Миколи Івановича Пирогова (1810–1881), російського та українського вченого, хірурга, анатома, патолога, педагога, громадського діяча, засновника воєнно-польової хірургії
- 175 років від дня народження Карла Бенца (1844–1929), німецького винахідника та засновника автомобілебудування

26 листопада

- День Святителя Іоанна Золотоустого

28 листопада

- День пам'яті жертв голодоморів
- 130 років від дня народження Зінаїди Павлівни Тулуб (1890–1964), української письменниці, перекладачки, літературознавця, педагога

30 листопада

- Всесвітній день домашніх тварин

Грудень

1 грудня

- Всесвітній день боротьби зі СНІДом
- День працівників прокуратури
- 90 років від дня народження Романа Миколайовича Федоріва (1930–2001), українського письменника, прозаїка, публіциста, журналіста, громадського діяча

2 грудня

- Міжнародний день боротьби за скасування рабства

3 грудня

- Міжнародний день людей з інвалідністю

4 грудня

- Введення в храм Пресвятої Богородиці. Третя Пречиста

5 грудня

- Міжнародний день волонтерів
- День працівників статистики

6 грудня

- День Збройних Сил України

7 грудня

- Міжнародний день цивільної авіації
- День місцевого самоврядування
- 120 років від дня народження Катерини Василівни Білокур (1900–1961), української художниці

9 грудня

- Міжнародний день боротьби з корупцією

10 грудня

- День захисту прав людини

11 грудня

- Міжнародний день гір

12 грудня

- День Сухопутних військ України
- 130 років від дня народження Андрія Атанасовича Мельника (1890–1964), українського військового та політичного діяча, полковника армії УНР

13 грудня

- День Апостола Андрія Первозванного

14 грудня

- День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС
- 180 років від дня народження Михайла Петровича Старицького (1840–1904), українського письменника, поета, прозаїка, драматурга, перекладача, театрального та культурно-громадського діяча

- 170 років від дня народження Миколи Дмитровича Кузнецова (1850–1929), українського та російського живописця, графіка

18 грудня

- Міжнародний день мігранта

із 18 на 19 грудня

- ніч подарунків від св. Миколая

19 грудня

- День святителя Миколи Чудотворця
- День співпраці Південь-Південь Організації Об'єднаних Націй
- День адвокатури
- 100 років від дня народження Миколи Герасимовича Бондаря (1920–1994), українського вченого в галузі мостобудування і механіки
- 100 років від дня народження Миколи Даниловича Руденка (1920–2004), українського письменника, поета, філософа, драматурга, правозахисника, громадсько-політичного діяча, Героя України (2000)

22 грудня

- День енергетика

24 грудня

- День працівників архівних установ

25 грудня

- Різдво Христове за григоріанським календарем
- 125 років від дня народження Григорія Гурійовича Верьовки (1895–1964), українського композитора, хорового диригента, фольклориста, педагога, музично-громадського діяча

Цього місяця виповнюється:

175 років від часу утворення (грудень 1845 – січень 1846) в Києві Кирило-Мефодіївського товариства, першої української таємної політичної організації

Січень 2021 року

1 січня

- Новорічне свято

6 січня

- Святвечір. Багата кутя

7 січня

- Різдво Христове

14 січня

- Новий рік за старим стилем. День святителя Василя Великого

15 січня

- 1992 р. Верховна Рада України затвердила Державний гімн України «Ще не вмерла Україна»

18 січня

- Святвечір водохресний. Голодна кутя

19 січня

- Богоявлення Господнє. Водохреща

22 січня

- День Соборності України (відзначається в Україні з 1999 р., у день проголошення в 1919 році Акта злуки УНР і ЗУНР)

25 січня

- Тетянин день (День Великомучениці Тетяни, покровительки студентів). День студента

27 січня

- Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту

29 січня

- День пам'яті Героїв Крут

ЗГАДАЙМО ЦІ ДАТИ

25 листопада

Засновник військово-польової хірургії (до 210-річчя від дня народження Миколи Івановича Пирогова)

*«Усі ті, хто готується бути
корисними громадянами,
мають спочатку навчитися
бути людьми»*

М. І. Пирогов

Микола Іванович Пирогов (1810–1881) – видатний лікар і вчений, педагог і громадський діяч; один із фундаторів хірургічної анатомії й анатомо-експериментального напрямку в хірургії, військово-польовій хірургії, організації тактики медичного забезпечення військ, член-кореспондент Петербурзької академії наук (1847), почесний член і почесний доктор багатьох вітчизняних та іноземних університетів і медичних товариств.

Народився Микола Іванович Пирогов 13 (25) листопада 1810 р. в Москві в сім'ї військового чиновника, у якій був тринадцятою дитиною. Початкову освіту здобув удома. Потім навчався в приватному пансіоні, який не закінчив через нестатки в сім'ї. У неповних 14 років М. Пирогов став студентом Московського університету. Вісімнадцятирічним юнаком закінчив його і в цьому ж 1828 р., як один із кращих випускників, отримав направлення до професорського інституту при Дерптському університеті (зараз університет м. Тарту, Естонія) для підготовки та отримання професорського звання. 1832 р. в

Дерпті Пирогов блискуче захистив докторську дисертацію і розпочав свою викладацьку та наукову діяльність як професор кафедри хірургії медичного факультету університету. Із 1836 р. талановитий науковець уже очолював згадану кафедру та хірургічну клініку при університеті.

За п'ять років завідування кафедрою хірургії в Дерптському університеті М. І. Пирогов набув слави високоерудованого дослідника з надзвичайно широким світоглядом, блискучого хірурга, талановитого педагога. Тому 1841 р. вченому запропонували очолити спеціально створену для нього кафедру госпітальної хірургії в Петербурзькій медико-хірургічній академії. 1841–1856 рр. були найпліднішими в науковій діяльності Миколи Івановича. Лише протягом 1843–1854 рр. він провів 1 140 хірургічних операцій, тобто в середньому по 104 операції на рік, із подальшим ґрунтовним їх науковим описанням. Крім клініки академії, М. І. Пирогов оперував та консультував у найбільших петербурзьких лікарнях: Обухівській, Марії Магдалини, Петропавлівській, Дитячій. Працездатність його була винятковою. День лікаря був заповнений із ранку до ночі.

У пошуках дієвого методу навчання вирішив застосувати анатомічні дослідження на заморожених трупах. Сам Пирогов це називав «льодяною анатомією». Так народилася нова медична дисципліна – топографічна анатомія. Через кілька років такого вивчення анатомії Пирогов видав перший анатомічний атлас під назвою «Топографічна анатомія, ілюстрована розтинами, проведеними через заморожене тіло людини в трьох напрямках», який став незамінним керівництвом для лікарів-хірургів. Із цього часу хірурги отримали можливість оперувати, завдаючи мінімальних травм хворому. Цей атлас і запропонована Пироговим методика стали основою всього подальшого розвитку оперативної хірургії.

1847 р. відкриваються нові сторінки діяльності М. І. Пирогова як військово-польового хірурга. Він поїхав на Кавказ, де російська армія вела війну проти місцевих горян, для надання допомоги пораненим воїнам. Тут він хотів перевірити в польових умовах розроблені ним операційні методи і вперше застосував перев'язку бинтами, просоченими крохмалем. Крохмальна перев'язка виявилася зручнішою та міцнішою, аніж лубки, які застосовували до того. Тут-таки, в аулі Салти, уперше в історії медицини почав оперувати поранених з ефірним знеболенням у польових умовах. Загалом провів близько 10 000 операцій під ефірним наркозом.

Микола Іванович Пирогов брав участь у Кримській війні, зокрема в героїчній обороні Севастополя. Прибув він сюди 12 листопада 1854 р. у супроводі кращих лікарів Петербурга. І першого ж дня «знайшов 2 000 поранених, скупчених разом, що лежали на брудних матрацах, і цілих 10 днів майже з ранку до вечора повинен був оперувати таких, яким операції потрібно було робити після битви», а з того часу минуло вже 2–3 тижні. Десять місяців пропрацював Пирогов у Криму, не знаючи втоми, вириваючи з пазурів смерті одне за одним людські життя.

1855 р. був головним хірургом обложеного англо-французькими військами Севастополя. Оперуючи поранених, уперше в історії світової медицини застосував гіпсову пов'язку, що дозволила пришвидшити процес загоєння переломів і позбавила багатьох солдатів та офіцерів від потворного викривлення кінцівок. Під час облоги Севастополя для догляду за пораненими Пирогов скористався допомогою сестер милосердя, частина яких приїхала на фронт із Петербурга. Це теж було нововведення на той час.

Важливою заслугою Пирогова є запровадження в Севастополі цілком нового методу догляду за пораненими. Він полягав у тому, що поранених ретельно відбирали вже на першому перев'язувальному пункті: залежно від тяжкості поранень одні з них підлягали негайній операції в польових умовах, тоді як інших, із легшими пораненнями, евакуювали в глиб країни для лікування в стаціонарних військових госпіталях. Тому Пирогова справедливо вважають засновником спеціального напрямку в хірургії, відомого як військова хірургія.

У середині грудня 1855 р. вчений повернувся до Петербурга. Під впливом фронтних вражень у нього поступово визріла думка залишити Академію наук з її бюрократичними порядками та рутиною, із плітками та інтригами недоброзичливих колег.

Починається український період життя видатного вченого Миколи Івановича Пирогова. Після опублікування 1856 р. в «Морском сборнике» педагогічної статті «Питання життя» його призначають попечителем Одеського навчального округу, де він пропрацював два роки.

Протягом 1858–1861 рр. Пирогов – попечитель Київського навчального округу. У своїй педагогічній діяльності, відзначеній новаторством, усіляко сприяв демократизації освіти: піклувався про всенародне початкове навчання, навчання рідною мовою, про підготовку вчительських кадрів для шкіл та гімназій; у реформі вищої школи виступав за автономію університетів, за розширення можливостей вступу в університети різних верств населення та ін.

Микола Іванович домігся від влади відкриття 1859 р. будинку в Києві по вул. Володимирській, 64, де знаходилися його кабінет і канцелярія університетської клініки медичного факультету. Існувало кілька клінік Київського університету, які було засновано при медичному факультеті цього навчального закладу 1844 р. В. О. Караваєвим, першим деканом факультету. Клініки знаходились у північній частині головного університетського корпусу. Згодом їх було організовано при шпиталі та Олександрівській (тепер Центральній клінічній) лікарні, а протягом 1883–1884 рр. для них збудовано спеціальне приміщення на Бібіковському (тепер Т. Шевченка) бульварі. У першому десятилітті ХХ ст. приміщення для клінік університету було споруджено на теперішній вул. Миколи Амосова. Із клініками університету пов'язана діяльність усіх видатних лікарів Києва, зокрема й М. І. Пирогова.

Микола Іванович сприяв організації недільних шкіл та створенню Новоросійського університету в Одесі (1863). Першу недільну школу для дітей

робітників та селян було відкрито в Києві 1859 р. в приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища, другу – 25 жовтня 1859 р., також у приміщенні повітового училища. Викладання в школах вели молоді викладачі університету, гімназій, студенти університету. Нагляд за школами, за розпорядженням М. І. Пирогова, було покладено на професора П. В. Павлова. Пирогов високо оцінив організацію недільних шкіл. Пізніше, після від'їзду з Києва, у статті «Про недільні школи» він згадував: «За запровадження недільних шкіл узялися першими малороси, ревні шанувальники Куліша та Шевченка, кращі з кращих учнів професора Павлова». Ідею створення недільних шкіл підтримав Т. Г. Шевченко, який надіслав 1860 р. з Петербурга для учнів 50 примірників «Кобзаря», а згодом – спеціально виданий ним 1861 р. для недільних шкіл «Буквар південноросійський». За короткий час мережею недільних шкіл було охоплено всю країну, через 3 роки їх було вже 316.

Працюючи в Києві з 1858 по 1861 р., М. І. Пирогов консультував хворих та робив операції в хірургічній клініці В. О. Караваєва, його учня в роки діяльності в Дерптському університеті.

Гуманна та прогресивна діяльність Пирогова на посаді попечителя Київського навчального округу викликала все більше невдоволення урядових органів, особливо київського генерал-губернатора – князя Васильчикова. Тому невдовзі Миколу Івановича відправили у відставку, а на його місце знайшли покірного наступника.

Із березня 1861 р. Пирогов до кінця свого життя проживав у маєтку в с. Вишні (зараз с. Пирогове територіально входить до м. Вінниця). Відразу ж після приїзду його було обрано мировим посередником 2-ї дільниці Вінницького повіту. Усамітнівшись у своєму невеликому маєтку, побудував гарний будинок, аптеку, лікарню та сад екзотичних рослин, які садив сам. Тут лікар жив за чітким розпорядком: прокидався на світанку, робив довгу пішу прогулянку, робота в саду, у стайні чи птахівниці. Сніданок – одна страва та міцна кава. Далі – огляд хворих, прийом пацієнтів. Заробляючи до кінця своїх днів медичною практикою, Микола Іванович двічі на тиждень із восьмої ранку до восьмої вечора приймав бідняків безкоштовно. Після операції він завжди ховав руки в кишені, щоб йому не надумали платити. Для успішного спілкування з місцевим населенням Микола Іванович вивчив українську мову, яку використовував у повсякденній роботі.

Він ненадовго виїжджав із маєтку тільки за кордон, а також на запрошення Петербурзького університету для читання лекцій (на цей час Пирогов уже був членом кількох іноземних академій). Відносно надовго Пирогов лише двічі покидав маєток: перший раз 1870 р. під час французько-пруської війни, будучи запрошеним на фронт від імені Міжнародного Червоного Хреста; і другий раз у 1877–1878 рр. – уже в досить літньому віці – кілька місяців працював на фронті під час російсько-турецької війни.

По 1866 р. М. І. Пирогов керував науковими студіями молодих учених, щедро ділився з ними своїм безцінним науковим доробком і, звичайно, мав великий авторитет поміж своїх вихованців. Повагу демократичної громадськості викликав такий вчинок Пирогова, як його поїздка в жовтні 1862 р. на прохання студентства до м. Спеція, щоб оглянути там пораненого народного героя Італії Джузеппе Гарібальді, про що той згадував у своїх «Мемуарах».

У травні 1881 р. в Московському університеті відбулися урочистості з нагоди 50-річчя наукової та громадської діяльності М. І. Пирогова. Напередодні цієї дати рада Київського університету винесла ухвалу про встановлення стипендії його імені. 18 грудня 1881 р. на стипендію імені Пирогова зарахували студента IV курсу математичного відділу Бориса Букреєва, відомого в майбутньому вченого-математика.

На жаль, урочистості були затьмарені хворобою ювіляра. Ще взимку в нього на слизовій оболонці піднебіння утворилась незагойна виразка. За 26 днів до смерті Микола Іванович поставив собі остаточний діагноз – повзуча ракова виразка слизової оболонки рота. Проти такої хвороби був безсилий навіть сам Пирогов. Помер він у с. Вишня 23 листопада 1881 р. У січні 1882 р. набальзамоване тіло М. І. Пирогова перенесли в склеп церкви за кілометр від садиби вченого.

Героїчний подвиг хірурга на фронтах Кримської війни увічнено в музеї-панорамі «Оборона Севастополя 1854–1855 рр.» у Севастополі. 1947 р. садибу Пирогова перетворено на меморіальний музей. У багатьох містах (Вінниці, Москві, Одесі, Дніпрі) встановлено пам'ятники вченому. Його ім'я носять Російський, Вінницький та Одеський медичні університети.

Література:

1. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті / авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк; ред. кол.: В. В. Скопенко, О. В. Третяк, Л. В. Губерський та ін. – К.: Світ Успіху, 2005. – С. 248–249.

2. М. І. Пирогов – засновник військово-польової хірургії // Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/3250>.

3. Пирогов Микола Іванович // Енциклопедія історії України. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.Pyrohov_M.

4. Шевченко Л. В. Пирогов Микола Іванович. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pyrohov_M.

7 грудня

Художниця, майстриня народного декоративного живопису (до 120-річчя від дня народження Катерини Білокур)

Представниця народного декоративного живопису поряд із Марією Приймаченко, Ганною Собачко, Тетяною Патою; найбільше малювала квіти – олійними фарбами. Катерина Василівна привернула загальну увагу до своїх полотен, вразивши найвибагливіших знавців та поціновувачів яскравою самобутністю, поетичною силою своїх творів. Вони мовби розповідали світові, який талановитий її народ, як глибоко розвинуте в ньому естетичне почуття, яка сприйнятлива душа до всього прекрасного в житті.

Катерина Василівна Білокур народилася 7 грудня 1900 р. в селі Богданівка Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині це Яготинський район Київської області) в бідній селянській родині. Сама навчилася писати й читати. «На цьому моє початкова, середня і вища освіта закінчилася», – згадувала пізніше художниця.

У дитинстві малюванням не займалася, про мистецтво дізналася вже в юності з книг. Перші спроби малювати робила вуглиною на шматку домашнього полотна. Не змігши вступити через нестатки сім'ї до якогось навчального закладу, удень працювала в полі, на городі, а ввечері, попоравшись у господарстві, до ночі малювала. Пензлі виготовляла сама зі щетини, використовувала фарби, які робила з буряка, бузини, калини, цибулі й різних трав. Іноді вдавалось діставати й олійні фарби. Малювала здебільшого квіти, іноді й портрети.

У 20-х роках двічі хотіла вступити до художньо-керамічного технікуму в Миргороді та до Київського театрального технікуму, але не мала документів про закінчення семирічки. Із раннього періоду творчості збереглися портрет сестри Олі Білокур (1928) та колгоспниці Тетяни Бахмач (1932). Пізніше малює переважно квіти, вчиться komponувати, поєднувати кольори у єдину гармонійну цілість.

У другій половині 30–40-х рр. опанувала техніку живопису. Водночас із малюванням керувала драматичним гуртком у сільському клубі, сама виступала на сцені. Перші значні роботи цього періоду – «Берізка» (1934), «Квіти за тином» (1935), «Квіти», «Портрет племінниць».

Автопортрет (1950)

Завдяки сприянню видатної української співачки Оксани Петрусенко, якій написала листа селянка з

Богданівки, її творами зацікавилися працівники Полтавського будинку народної творчості. 1940 року картини Катерини Білокур експонують на виставці в Полтаві, потім на республіканській виставці в Києві. 1941 року відбулася персональна виставка її творів у Полтаві, що мала величезний успіх. Художниця побувала в Києві та Москві, де вперше побачила музеї і твори видатних митців. Більшість її творів тогочасного періоду втрачено в Москві.

Після визволення села від фашистів Білокур створює одні з найкращих своїх творів – «Буйна», «Декоративні квіти» (1945), «Привіт урожаю» (1946) і славнозвісне полотно «Цар-колос» (1949). 50-ті роки – найбільш плідний період творчості художниці. Їй допомагає Спілка художників України, вона бере участь у багатьох виставках, у Богданівку приїжджають представники української культури. Білокур зустрічається і листується з Павлом Тичиною, Миколою Бажаном, Василем Касіяном, Антоном Середою, Матвієм Донцовим, Степаном Таранушенком, Степаном Кириченком. Але після смерті батька на її плечі лягло господарство та догляд за старою матір'ю, що забиравало багато сил і здоров'я.

1954 року в Парижі на міжнародній виставці демонструються її картини «Цар-колос», «Берізка» і «Колгоспне поле», які високо оцінив Пабло Пікассо. Коли всесвітньо відомий маєстро побачив картини Катерини Білокур, кажуть, що він довго стояв біля них, мов загіпнотизований, а потім назвав її геніальною і додав: «Якби в нас була такого рівня художниця, ми змусили б світ заговорити про неї».

1956 року Катерині Білокур присвоєно звання народного художника України. У цей період художниця створила чудові картини «Півонії», «Букет квітів», «Квіти й овочі» (1959), «Натюрморт» (1960).

Півонії (1946)

В останні роки вона тяжко хворіла, давалися ознаки злигодні тогочасного сільського побуту, невлаштованість в особистому житті, хвороба матері. Померла художниця 9 червня 1961 року.

Рідкісним був хист цієї жінки, володіла вона винятковим чуттям. Вона помічає незвичну форму листка орхідеї, за тридцять кілометрів пішки йде аж під Пирятин, щоб побачити десь там, у лузі, цвіт конвалії. У вільному леті уяви художниця бачила свій, особливий світ, її квіти реальні і водночас вони вихоплені з якихось видів фантазії, із казки, наче вони з тих квітів, що їх дівчата мріють знайти в ніч на Івана Купала...

«Ой як радісно, як є можливість кожного дня працювати: не відчувається ні старість, ні самотність, бо з-під вашого пензля кожного дня на полотні виростає щось нове, прекрасне і чудове...» – писала Катерина Білокур.

Пензлі для роботи вона вживала лише власного виробництва, виготовляючи їх із тхорячих волосинок, бляхи з-під консервної банки та вишневої гілочки. Вони мали по кілька волосків, нагадували голку, проте лише такими

пензлями мисткиня могла тонко й майстерно опрацьовувати кожную деталь свого твору. Процес роботи над кожною картиною тривав довго, а над окремими творами вона працювала по кілька років. До своїх картин ставилася з великою відповідальністю та вимогливістю.

Її життєпис – то як роман, сповнений драматизму, де було й нерозділене кохання й чимсь нерозуміння, де були й конфлікти з близькими людьми, і причиною всьому була та ж таки одержимість, нездоланна відданість мистецькому покликанню.

Творчість художниці із села Богданівка належить до найкращих надбань української культури ХХ століття, вона стала предметом вивчення й дослідження мистецтвознавців. У Яготинському історично-краєзнавчому музеї розгорнуто дві експозиції з її живописною та графічною спадщиною, а в Державному музеї українського народного декоративного мистецтва в Києві є великий «білокурівський» зал, у якому зібрано найкращі її творіння. Композитор Леся Дичко 1983 року створила балет «Катерина Білокур». Було поставлено однойменний телеспектакль (1980), знято документальний фільм «Чарівний світ Катерини Білокур» (1986) та художній двосерійний фільм «Буйна» (1989).

Образ К. Білокур увічнено в скульптурі, живописі, літературних та музичних творах, художніх та документальних фільмах. 1977 в с. Богданівка відкрито музей-садибу Білокур як філіал Яготинського історичного музею. Музей розташований у хаті, де в 1909–1961 рр. жила художниця. У садибі зберігаються меблі, художні твори, бібліотека, речі художниці (фарби, пензлі, мольберт тощо). На території садиби 1986 р. встановлено пам'ятник художниці (скульптор І. Білокур, її небіж), на її могилі – погруддя (скульптор І. Гончар). 1989 встановлено премію ім. К. Білокур Національної спілки художників України за створення визначних творів народного мистецтва.

Література:

1. Білокур Катерина Василівна // Бібліотека українського мистецтва. – Режим доступу: <http://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/katerina-bilokur/>.
2. Білокур Катерина Василівна // Сімейна ресторація Мулярових. – Режим доступу: <http://muliarova.if.ua/ua/novyny/biografii/bilokur-kateryna.html>.
3. Кагарлицький М. Ф. Білокур Катерина Василівна // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40828.
4. Ковпаненко Н. Г. Білокур Катерина Василівна // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Bilokur_K.

Життя на високій ноті
(до 125-річчя від дня народження Григорія Верьовки)

Верьовка Григорій Гурійович – український композитор, хоровий диригент, музично-громадський діяч, фольклорист, педагог, народний артист УРСР (1960), професор (1947), лауреат Сталінської премії (1948), Державної премії України ім. Т. Шевченка (1968, посмертно).

Народився 13 (25) грудня 1895 року в українській родині в козацькому містечку Березному на Чернігівщині. Серед братів і сестер – Антон Верьовка – краєзнавець, фольклорист, музикант.

У 1916 році закінчив Чернігівську духовну семінарію. У 1918–1921 роках вивчав теорію композиції у Болеслава Яворського в Київському музично-драматичному інституті імені Миколи Лисенка, де почав писати власні музичні твори. По класу диригування навчався в Олександра Орлова. У 1933 році закінчив інститут екстерном.

Від 1919 р. – керівник самодіяльних робітничих хорів (один із них 1921 об'єднано з хором П. Тичини в капелу-студію ім. М. Леонтовича), 1935–1941 рр. – капели заводу «Більшовик» (Київ), 1941–1943 рр. – жіночого ансамблю Будинку Червоної армії (Уфа). Водночас викладав хорове диригування у навчальних закладах Києва: 1919–1923 рр. – у Народній консерваторії, 1923–1927 рр. – у Музично-драматичному інституті, 1925–1931 рр. – у 5-й Музичній професійній школі, 1931–1934 рр. – у Музично-театральному технікумі, 1934–1941, 1943–1964 рр. – у Київській консерваторії (1945–1953 – завідувач кафедри хорового диригування) (нині – Національна музична академія України імені Петра Чайковського). Під час Другої світової війни у 1941–1943 рр., в період гітлерівської окупації України, викладав у Башкирському відділенні Московської консерваторії в Уфі, керував ансамблем пісні і танцю, вів наукову роботу в галузі фольклору. Серед випускників Григорія Верьовки – відомі диригенти Михайло Кречко та Лев Венедиктов.

1943 року організував Український державний народний хор, до 1964 року був його художнім керівником і головним диригентом. Із 1964 року, після смерті митця, хору надано його ім'я. 1944 року колектив у складі хору, танцювального гурту й оркестру народних інструментів дав свій перший концерт. Хор першим в Україні виніс на професійну сцену народну манеру виконання гуртового співу.

З Українським народним хором пов'язані найвищі творчі здобутки Г. Верьовки як диригента й композитора. Хор репрезентував українське музичне мистецтво в містах СРСР, Румунії (1952, 1956), Польщі (1953), Фінляндії (1954), Бельгії та Люксембургу (1958), Німеччині (1959), Югославії (1962). Григорій Верьовка створив також обробки українських народних пі-

сень «І шумить, і гуде», «Ой чого ти, земле, молодіти стала». Народний хор рік від року вдосконалював майстерність. У кожній із країн, де проходили виступи, хор виконував українські пісні.

Творчість Г. Верьовки мала величезний вплив на розвиток вітчизняної хорової музики. В обробці українських народних пісень він наслідував М. Леонтовича й К. Стеценка. Створений ним хор став взірцем для хорових колективів, які виникали в обласних центрах України.

Від 1943 по 1952 рік Г. Верьовка – голова Спілки композиторів УРСР (нині Національна спілка композиторів України).

Григорій Верьовка – автор понад 200 творів різних жанрів, органічно пов'язаних з українським національним мелосом. Серед них – «П'ять народних пісень» (1929) та «Вулична інтермедія» для симфонічного оркестру (1930), соната для скрипки та фортепіано (1932), музика до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1941), романси на вірші Т. Шевченка, І. Франка, М. Рильського, О. Туманяна.

Окрім цього, Григорій Верьовка створив численні хорові обробки українських, російських, польських та інших народних пісень. Поміж українських – «Поza лугом зелененьким», «І шумить і гуде», «По діброві вітер виє», «Дівчино моя, переяславко», «Ой на горі жита много», «Ой по горі льон», «Ішов козак потайком», «Місяць на небі», «Пливе човен», «Чи ти чула, молода дівчина». Написав низку статей, присвячених проблемам розвитку музичного мистецтва, зокрема диригуванню, творчості М. Леонтовича.

Протягом усього життя Верьовка збирав і записував народні пісні в різних областях України. Чимало пісень композитора стали народними.

Помер Григорій Гурійович 21 жовтня 1964 р. в Києві. Похований на Байковому кладовищі (надгробок роботи скульптора Еліуса Фрідмана).

1967 року у смт Березні композиторові споруджено пам'ятник – бюст на чотирикутному постаменті (вис. 2,4 м), скульптор О. Мельничук, архітектор В. Онащенко. 1970 р. в Києві на будинку, в якому жив Г. Верьовка, відкрито меморіальну дошку (вул. Л. Толстого, 5, скульптор Е. Фрідман).

Література:

1. Гаврилюк Л. О. Верьовка Григорій Гурійович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: А–В. – С. 494.

2. Гамкало І. Д. Верьовка Григорій Гурійович // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=33725.

3. Мистецтво України: біографічний довідник. – К., 1997. – С. 110.

4. Пархоменко Л. Верьовка, Григорій Гурійович // Українська музична енциклопедія. Т.1 – Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. 2006. – С. 335.

5. Шевченківські лауреати. 1962–2001: енциклопедичний довідник. – К., 2001. – С. 71.